

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Kauno katedros paskelbimas mažąja bazilika 1921 m.

SANTRAUKA. Straipsnyje aptartas pirmosios Lietuvos teritorijoje mažosios bazilikos atsiradimas, šio titulo suteikimo Žemaičių (Kauno) Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus katedrai aplinkybės 1921 m. Išsiaiškinta, kad titulo suteikimo iniciatyva kilo Žemaičių kapituloje, jai pritarė tuometinis Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. Ypač daug prie šios iniciatyvos įgyvendinimo prisidėjo Lietuvos atstovas prie Apaštalų Sosto kun. dr. Jurgis Narjauskas. Mažosios bazilikos titulo suteikimas, atliktas pagerbiant 500 metų jubiliejų tuo metu šventusią Žemaičių vyskupiją, suvokiamas kaip išskirtinis popiežiaus Benedikto XV dėmesys jaunai Lietuvos valstybei ir jos pagrindinei tuometinei šventovei – Žemaičių (Kauno) katedrai. Žemaičių vyskupui P. Karevičiui šios iškilmės buvo gera proga priminti tikintiesiems Žemaičių vyskupijos istoriją, nubrėžti tolimesnes sielovados gaires.

RAKTAŽODŽIAI: Kauno Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus arkikatedra, mažoji bazilika, popiežius Benediktas XV, vyskupas Pranciškus Karevičius.

Reikšmingiausios ir iškiliausios Romos bažnyčios – Šv. Petro, Laterano Šv. Jono, Šv. Pauliaus už miesto sienų ir Švč. Mergelės Marijos Didžioji – turi garbingą didžiosios bazilikos titulą. Kitoms istoriškai svarbioms bažnyčioms, dažnai esančioms garsiuose piligrimystės centruose, popiežius suteikia mažosios bazilikos titulą. Šitaip pagerbtų bažnyčių pasaulyje suskaičiuojama jau beveik 2000. Šiuo metu Lietuvoje yra aštuonios mažosios bazilikos. Pirmoji šį garbingą titulą 1921 m. gavo Kauno Šv. Petro ir Pauliaus katedra. 1922 m. šia popiežiaus privilegija buvo apdovanota Vilniaus katedra, 1976 m. mažosios bazilikos titulas buvo suteiktas Šiluvos, 1988 m. – Žemaičių Kalvarijos, 1992 m. – Marijampolės šventovėms. XXI amžiuje mažosiomis bazilikomis tapo Krekenavos (2011 m.), Kauno Kristaus Prisikėlimo (2015 m.) ir Trakų (2017 m.) bažnyčios – aktyvūs maldos ir piligrimystės centrai.

Mažosioms bazilikoms suteikiama teisė naudoti specialias insignijas, vadinamas *conopaeum* (arba *ombrellone* – skėčio formos baldakimą) ir *tintinnabulum* (varpelį). Šios insignijos, liudijančios apie ypatingą šventovės statusą, paprastai išstatomos presbiterijoje didžiojo altoriaus dešinėje pusėje, nešamos iškilmingų procesijų metu¹. Mažosios bazilikos įgyja teisę naudoti ir šventovės erdvėje įkomponuoti popiežiaus ženklą – sukryžiuotus šv. Petro raktus. Tai liudija apie glaudesnę šventovės ryšį su Apaštalų Sostu.

Šio straipsnio tikslas – aptarti mažosios bazilikos titulo suteikimo Kauno katedrai aplinkybes, pasiruošimą šventinei iškilmei, nusakyti įvykio reikšmę tuometinei Lietuvos visuomenei. Prieduose publikuojami autentiški dokumentai – 1921 m. popiežiaus Benedikto XV bulių (paskelbimo mažąja bazilika ir atlaidų suteikimo) tuometinis vertimas į lietuvių kalbą. Istorikai mini šį Kauno katedros paskelbimo mažąja bazilika faktą, tačiau nėra jo plačiau nagrinėję².

1917 m. sukako 500 metų, kuomet, įgyvendinant Konstancos visuotinio bažnytinio susirinkimo sprendimą, 1417 m. buvo įkurta Žemaičių vyskupija ir paskirtas pirmasis Žemaičių vyskupas Motiejus³. Tai buvo išskirtinis įvykis Katalikų Bažnyčios istorijoje, nes vyskupiją įkūrė ne popiežius, o susirinkimas. Popiežiaus institucija tuo metu patyrė krizę, šv. Petro įpėdiniais buvo paskelbti net trys asmenys, tad Konstancos bažnytinio susirinkimo pagrindinis tikslas buvo išspręsti šią problemą. Naujuoju popiežiumi tapęs Martynas V 1421 m. rugsėjo 11 d. bule „*Mirabilis Deus*“ patvirtino Žemaičių vyskupijos įkūrimą ir pavaldumą Apaštalų Sostui⁴. 1917 m. dar vyko Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918), todėl tais metais Lietuvos visuomenei nebuvo galimybių švęsti Žemaičių vyskupijos įkūrimo iškilme. Sukūrus laisvą Lietuvos Respubliką, 1921 metai buvo patogus laikas prisiminti šį reikšmingą įvykį, akcentuojant popiežiaus įvykdytą Žemaičių vyskupijos pripažinimą, ir atšvęsti Žemaičių vyskupijos sukūrimą.

XV a. Žemaičių vyskupija apėmė visą Žemaičių seniūnijos teritoriją, besidriekusią iki Nevėžio upės rytuose. 1849 m. Rusijos imperijos nurodymu Žemaičių vyskupijos ribos buvo dar labiau išplėstos, į ją įtraukti keli buvę Vilniaus vyskupijos dekanatai, taip pat ir Kauno miestas – iš viso 94 parapijos. 1864 m. Žemaičių vyskupo sostas buvo perkeltas į Kauną, paparinė Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia tapo Žemaičių vyskupijos

¹ Rima Valinčiūtė-Varnė, „Liturginiai indai ir paramentai“, in Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Vaida Kamuntavičienė, Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Kauno Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika* (Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008), 123–124.

² Aldona Gaigalaitė, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940* (Vilnius: Mintis, 1970), 148. Ši istorikė popiežiaus suteiktą atlaidų privilegiją pavadino „Karevičiaus sveikinimo raštu“, tai perimta ir šiais laikais, žr. Algimantas Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika* (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008), 103. Titulo ir atlaidų privilegijų suteikimas minimas: *Kauno Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*, 51 ir kt.

³ Su šiuo įvykiu susiję autentiški dokumentai publikuoti: *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars I, collegit Paulus Jatulis (Roma: Academia Lituania Catholica Scientiarum, 1984), 1–56.

⁴ Žr. plačiau: Marija Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia* (Kaunas: Viltis, 1937). Bulė publikuota: *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, 69–71.

katedra. Nors 1918 m. Lietuva buvo atkurta su sostine Vilniumi, tačiau netrukus Vilnius atiteko Lenkijos Respublikai, o Kaunas tapo laikinąja Lietuvos sostine. Taip Kauno Šv. Petro ir Pauliaus katedra tapo reikšmingiausia Lietuvos Respublikos šventove, buvo rūpinamasi jos remontu, lėšų tam surinkimu⁵ ir jos statusu.

Jauna Lietuvos valstybė tuo metu dar tik stengėsi įsitvirtinti tarptautinėje arenoje, ieškojo pripažinimo, todėl bet kokie veiksmai, kurie didintų jos žinomumą, buvo entuziastingai palaikomi. Nors Apaštalo Sosto įtaka didžiajai valstybių politikai XX a. pradžioje buvo sumenkusi, tačiau popiežius buvo didžiausias moralinis autoritetas. Tyrėjai pažymėjo popiežiaus Benedikto XV skvarbų protą ir diplomatinis gebėjimus, jo pastangas sutaikyti konfliktuojančias šalis Pirmojo pasaulinio karo metu ir po jo⁶. Į šį popiežių dar 1917 m. rudenį kreipėsi Lietuvių konferencijos pirmininkas Jonas Basanavičius, prašydamas palaiminimo kuriant Lietuvos valstybę⁷. Glaudėjant ryšiams tarp Vatikano ir Lietuvos, 1919 m. Seinų kapitulos kanauninkas dr. Jurgis Narjuskas tapo Lietuvos atstovu prie Apaštalo Sosto⁸.

Manytina, kad mintis parūpinti Kauno katedrai mažosios bazilikos titulą kilo Žemaičių katedros kapitulos nariams. Tuo metu kapitulą sudarė prelatai Jonas Maculevičius (Maironis), Pranciškus Pacevičius, Juozapas Skvireckas, Aleksas Dambrauskas, Paulius Januševičius ir Konstantinas Olšauskis bei kanauninkai Kazimieras Steponas Šaulys, Kazimieras Paltarokas ir Antanas Alekna⁹.

1921 m. sausio 26 d. Žemaičių kapitulos posėdyje, artėjant 500 metų jubiliejui, kai popiežius pripažino Žemaitijos vyskupiją, buvo nutarta įpareigoti Žemaičių vyskupą Pranciškų Karevičių kreiptis į popiežių prašant suteikti Žemaičių katedrai mažosios bazilikos titulą. Tačiau vyskupas P. Karevičius rašyti popiežiui neskubėjo. Kovo 8 d. Žemaičių kapitulos pirmininkas prelatas Jonas Maculevičius (Maironis) pakartotinai kreipėsi į vyskupą su raštu, kad kuo greičiau tuo pasirūpintų, nerimaudamas dėl delsimo, nes artėjo jubiliejus¹⁰. Tuokart vyskupas P. Karevičius paprašė kapitulos papildyti motyvus, kuriais remiantis norėta prašyti popiežiaus suteikti mažosios bazilikos titulą. Čia išryškėja vyskupo atsargumas ir Žemaičių kapitulos atkaklumas.

1921 m. kovo 22 d. Žemaičių kapitulos nariai surašė vyskupui septynias priešias, kodėl popiežius turėtų Žemaičių katedrai suteikti mažosios bazilikos titulą. Svarbiausiu motyvu nurodytas 500 m. jubiliejus. Tarp kitų motyvų paminėti „apsigynimas nuo reformacijos, „apsigynimas nuo rytų šizmos“. Tai buvo istoriniai argumentai, rodę sunkų Katalikų Bažnyčios kelią Lietuvoje, XVI a. išsikerojusią Reformaciją,

⁵ Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 81, l. 58.

⁶ Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos*, 12–13.

⁷ *Ibid.*, 23.

⁸ *Ibid.*, 55; Kazimieras Prapuolenis, *Romos užrašai*, sud. Remigijus Misiūnas (Vilnius: Bonus animus, 2009), 224.

⁹ *Ordo divini officii et missarum usui ecclesiarum dioecesis samogitiensis... pro anno Domini 1921, auctoritate et mandato... Francisci Karevičius, mag. s. theol., episcopi samogitiensis editus* (Kaunas: Šviesos spaustuvė, 1920), 7–8.

¹⁰ KAKA, b. 87, l. 81.

kuriai įveikti reikėjo nemažai katalikų pastangų, taip pat gyvenimą šalia „šizmatikų“ pasaulio – t. y. Ortodoksų Bažnyčios įtaką Lietuvos visuomenei, ypač XIX a., Rusijos okupacijos laikais, didžiules pastangas siekiant jai atsispirti. Ketvirtuoju argumentu nurodytas žemaičių prisirišimas prie Katalikų Bažnyčios, dėl kurio atsirado terminas „Šventoji Žemaitija“. Kaip penktą argumentą popiežiui kapitula paminėjo Žemaitijoje iškilusias „brangias ir puikias naujas bažnyčias“. Be to, Žemaičių katedra tuo metu buvo didžiausia bažnyčia visoje Lietuvoje. Septintasis argumentas skelbė, kad „Žemaičių vyskupijos žmonės labai prisirišę prie Apaštalo Sosto“. Tokių kapitulos argumentų įtikintas, Žemaičių vyskupas P. Karevičius pavedė kurijos kancleriui kanauninkui Kazimierui Šauliui parengti kreipimąsi (*suplika*) į popiežių¹¹.

1921 m. balandžio 2 d. K. Šaulio rankomis buvo parengtas lotyniškas Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus laiškas popiežiui. Jame buvo papasakota sudėtinga Žemaičių vyskupijos istorija, buvimas tarp protestantiškų Prūsijos ir Latvijos šalių, paminėta Rusijos okupacija XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje, išaukštintas žemaičių tikėjimas, atsparumas negandoms, viltys gyventi laisvoje Lietuvoje, ištikimybė Apaštalo Sostui bei paprašyta tikintiesiems suteikti atlaidus, o Žemaitijos katedrai – mažosios bazilikos titulą¹².

Balandžio 5 d. ši raštą K. Šaulys pasiuntė į Romą Lietuvos atstovui prie Apaštalo Sosto J. Narjauskui, informuodamas, kad Lietuvai pagerbti norima parūpinti Kauno šventovei mažosios bazilikos titulą, taip pat galimybę tikintiesiems suteikti atlaidus. K. Šaulys rašė ne tik šiuo reikalu. Pasinaudodamas proga, jis persiuntė J. Narjauskui nuo Vilniaus vyskupo Jurgio Matulio (Matulaičio) (tuo metu tarnavusio Lenkijos teritorijoje) 500 itališkų lirų kaip atlygį už parūpintas knygas – 1920 m. ir 1921 m. „Acta Apostolicae Sedis“ ir „Codex iuris canonici“ komentarus¹³. Šis laiškas istorikams gali būti svarbus palaimintojo J. Matulaičio bendradarbiavimo su Lietuva liudininkas.

J. Narjausko misija pas popiežių Benediktą XV buvo sėkminga, balandžio 28 d. J. Narjauskas rašė, kad bules išrūpinti buvo lengva¹⁴. Matyt, tai lėmė bendras popiežiaus palankus nusiteikimas Lietuvos tikinčiųjų atžvilgiu ir tai, jog Žemaičių katedra atitiko Apaštalo Sosto nustatytus reikalavimus bažnyčioms, siekiančioms tapti mažosiomis bazilikomis. Šventovės turėjo būti atitinkamo dydžio, istoriškai reikšmingos, brangios tikintiesiems, turėti geras ateities perspektyvas.

Taigi, paprašytas Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus, popiežius Benediktas XV 1921 m. balandžio 26 d. tuometinę Žemaičių Šv. Petro ir Pauliaus katedrą paskelbė mažąja bazilika, taip pagerbdamas 500 metų jubiliejų šventusią vyskupiją. Bulėje pažymėta, kad šią šventovę įsteigė Vytautas Didysis, ji pastatyta gotikos stiliumi, o didybe pralenkė visas krašto bažnyčias. Tiesa, popiežiaus bulėje galime pastebėti istorinių netikslumų. Joje teigiama, kad 1655 m. bažnyčių apiplėšė švedai, tačiau iš tiesų tuomet

¹¹ KAKA, b. 87, l. 81v.

¹² Ibid., l. 54–56.

¹³ Ibid., l. 60.

¹⁴ Ibid., l. 48.

Kauno šventovė nukentėjo nuo Maskvos kariuomenės plėšikavimų, nes 1655–1661 m. Kaunas buvo Rusijos okupacijoje¹⁵. Tiesa, Žemaitija 1655–1656 m. buvo švedų valdžioje ir išvengė Maskvos pavojaus – tai galėjo suklaidinti bulės teksto rengėją. Švedai Kauno bažnyčioms nuostolių pridarė Šiaurės karo metu (1700–1721 m.). 1701 m. gruodžio mėnesį Kauną užėmė Švedijos karalius Karolis XII, švedai čia šeimininkavo iki 1702 m. balandžio mėnesio pabaigos, vėliau juos pakeitė Rusijos kariuomenė¹⁶. Gali būti, kad po kelių šimtmečių šie įvykiai miesto gyventojų galvose susimaišė ir XX a. pradžioje popiežių pasiekė ne visai tiksli informacija. Bulėje paminėtas 1733 m. Kauno gaisras iš tiesų kilo 1732 m., jis vadintas didžiuoju Kauno gaisru. Jo metu šventovė stipriai nukentėjo, sugriuvo du iš trijų jos bokštų, o tuometinis klebonas Aleksandras Jonas Žebrovskis net atsisakė posto. 1733 m. buvo dorojamasi su gaisro padariniais¹⁷. Popiežius prisiminė katedros rūsiuose besiilsinčius Žemaičių vyskupus Motiejų Valančių ir Mečislovą Paliulionį, administratorių Gasparą Cirtautą¹⁸ – taigi, šventovė buvo ir svarbus nekropolis.

Kitą dieną, 1921 m. balandžio 27 d., popiežius Benediktas XV paskelbė kitą bulę, kuria Žemaitijos tikintiesiems suteikė visuotinius atlaidus. Sąlyga jiems išpildyti buvo trijų mėnesių laikotarpiu – nuo rugsėjo 10 d. mišparų iki gruodžio 11 d. saulėlydžio – aplankyti bet kurią Žemaičių vyskupijos bažnyčią, atlikti Išpažintį, atgailą, priimti Komuniją, pasimelsti popiežiaus intencijomis „už krikščionių valdovų santarvę, klaidatikių nykimą, nusidėjėlių atvirimą ir šventosios Motinos Bažnyčios išaukštinimą“¹⁹. Vyskupui buvo leista Žemaičių katedroje pasirinktą vieną dieną po šv. Mišių aukos susirinkusius tikinčiuosius palaiminti „visuotinu atlaidu“²⁰.

Kaip rašė J. Narjauskas, šių bulių parūpinimas iš viso kainavo beveik 2000 itališkų lirų (atlaidų privilegija suteikta nemokamai, tačiau už mažosios bazilikos raštą teko mokėti)²¹, jas į Lietuva parvežė kun. Kazimieras Prapuolenis²². Tiesa, galbūt dėl asmeninių nesutarimų su J. Narjausku K. Prapuolenis atsiminimuose šias popiežiaus privilegijas vadina nereikšmingomis („ir davatkos nesupras, kame dalykas“) ir nutylė jų parvežimo į Lietuvą faktą, esą Lietuvoje tuo metų būta svarbesnių problemų negu pasirūpinimas titulu²³. Šiais laikais, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, mažosios

¹⁵ Antanas Tyla, „Kauno strateginė reikšmė ir išvadavimas XVII a. vidurio karų metu“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai* (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997), 43–52.

¹⁶ Rasa Varsackytė, „Kaunas Šiaurės karo metu“, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miesto erdvė*, redkolegijos pirmininkas Zigmantas Kiaupa (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007), 39.

¹⁷ Žr. plačiau: Rasa Varsackytė, „Kauno miesto ir bažnyčios kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje“ (daktaro disertacija, vadovas Zigmantas Kiaupa, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006), 58–59, 177.

¹⁸ KAKA, b. 87, l. 3–4.

¹⁹ Ibid., l. 1–2.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., l. 61.

²² Ibid., l. 50.

²³ Prapuolenis, *Romos užrašai*, 252.

bazilikos titulas yra svarbus išliekamąją vertę turintis įvykis, prieš kurį nublanko tuometinės politinės ir tautinės intrigos.

Taigi, kai popiežiaus privilegijos pasiekė Kauną, iškilo kitas uždavinys – pasiruošti rugsėjo 11 dienos iškilimams, kurių metu katedroje ruošiasi iškilmingai perskaičiuoti popiežiaus raštus, suteikti atlydus ir atšvęsti Žemaičių vyskupijos 500 m. jubiliejų. Kanauninkas K. Šaulys prašė J. Narjausko atsiųsti iš Romos papildomų žinių, ką reiškia mažosios bazilikos titulas. Iš tiesų, Lietuvoje tai buvo naujovė, todėl norėta tam kuo geriau pasiruošti. J. Narjauskas 1921 m. liepos 13 d. laiške pažadėjo atsiųsti informacijos, tąkart paaiškindamas apie *conopaeum* (vadinto *ombrellone*) ir *tintinnabulum* prasmes: „Tintinnabulum tai esąs skambutis intaisytas į medinį gražiai išdrožtą rėmą. Ombrellone tai didelis skėtis, šilkinis, yvairių bažnytinių spalvų, žemai padabintas yvairiais bažnytinio turinio herbais; jį neša vienas žmogus, kaip bazilikos emblema, paskui tintinnabulum, kuris karts nuo karto turi skambėti tuo būdu pranešdamas bazilikos procesiją.“²⁴ Romoje šios specialios insignijos kainuotų 6000 lirų. Tačiau, J. Narjausko nuomone, jų nespėtų pagaminti ir atsiųsti iki iškilmės, todėl patarta jas pasigaminti Kaune, kreiptis į meistrą Aleksandravičių, kuris sukurtų *tintinnabulum*, ir kokią nors bažnytinių rūbų dirbtuvę, kuri pasiūtų *ombrellone*. Buvo pateikti abiejų insignijų piešiniai, kad pasitarnautų pavyzdžiu meistrams. R. Valinčiūtės-Varnės duomenimis, šios insignijos netrukus buvo pagamintos Kaune²⁵. Rugsėjo 10 d. laiške K. Šaulys dar klausė J. Narjausko apie katedros rankraštinis šaltinius, tačiau jam Romoje nepavyko jų surasti²⁶.

Jubiliejaus paminėjimui iš Lietuvos ūkio banko direktoriaus Jono Vailokaičio buvo gauta 10 000 auksinų auka²⁷. Buvo sudarytas Žemaičių vyskupijos 500 metų sukakties rengimo komitetas, sprendęs praktinius iškilmių klausimus. Rūpintis, ką pakviesti sakyti iškilmingus pamokslus, sudaryti kviestinių svečių sąrašai. Žemaičių kurijai buvo svarbu, kad iškilimėse dalyvautų nuo Lietuvos atskirtų lietuvių gyvenamų Seinų ir Vilniaus vyskupijų atstovai, Rygos arkivyskupas. Seinų kanauninkas Juozas Laukaitis informavo Žemaičių kuriją, kad Seinų vyskupija savo atstovais pasiuntė prelatą Matą Dabrilą ir kanauninką Aleksandrą Grigaitį²⁸. Pamokslą sakyti kviestas tuometinis Vilniaus vyskupas Jurgis Matulis (Matulaitis). Jis atrašė, kad ketina atvykti, tačiau patarė atsargumo dėlei numatyti ir kitą pamokslininką. Kurijai J. Matulis pasiguodė sunkia savo padėtimi Vilniaus vyskupijoje: „Čia keblumų ir sunkenybių netrūksta. Dažnai padėtis vos pakenčiama. Jei ne dar blogiau, tai geroka čia skaistykla. Prašau nepamiršti manęs savo maldose.“²⁹ Kitu pamokslininku numatytas marijonas kun. Juozas Vaitkevičius.

²⁴ Valinčiūtė-Varnė, „Liturginiai indai ir paramentai“, 123–124. KAKA, b. 87, l. 6–8.

²⁵ Ibid.

²⁶ KAKA, b. 87, l. 5.

²⁷ Ibid., l. 12.

²⁸ Ibid., l. 21.

²⁹ Ibid., l. 23.

Iškilmėse Kauno katedroje kviesti dalyvauti visi Kauno katalikai, o į iškilmingus pietus numatyta pakviesti vyskopus, kapitulos narius, garbės kanauninkus, dekanus, katedros vikarus, kunigų seminarijos profesorius, valdžios, politinių partijų, katalikiškų organizacijų, kariuomenės atstovus, užsienio šalių diplomatus (Vokietijos, Danijos, Estijos, JAV, Suomijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Italijos, Latvijos, Nyderlandų, Rusijos, Gudijos – tų šalių, kurių atstovai rezidavo Kaune, taip pat Raudonojo Kryžiaus, Tautų Sąjungos atstovus) ir kitus garbingus svečius (pvz., buvusį prezidentą Antaną Smetoną), iš viso sudarytas daugiau kaip 150 kviestinių asmenų sąrašas³⁰.

Iškilmių išvakarėse, rugsėjo 10 d., taip pat ir iškilmių dieną, rugsėjo 11 d., pasipylė įvairių institucijų ir asmenų sveikinimai Žemaičių vyskupui P. Karevičiui ir kurijai vyskupijos jubiliejaus bei katedros paskelbimo mažąja bazilika proga. Sveikinimus siuntė užsienio šalių ir religinių institucijų atstovai, negalėję tiesiogiai dalyvauti šventėje, pavyzdžiui, tuometinės antisovietinės Gudijos tautinės respublikos tarybos prezidentas Piotra Krečėuski (Пётра Крэчэўскі), Rygos Sopolingosios Marijos bažnyčios klebonas Jonas Valavičius ir kt. Lietuvos ministras pirmininkas Kazys Grinius Žemaičių vyskupijos 500 metų sukakties rengimo komitetui parašė negalėsįs dalyvauti iškilmėse, nes tądien ankstesniu pasižadėjimu turėjo būti Lazdijuose, tačiau ministrų kabinetui atstovauti pavedė švietimo ministrui Kaziui Bizauskui³¹.

Kauno arkivyskupijos kurijos archyve yra išlikęs kapitulos sudarytas jubiliejinių renginių planas. Nežinia, ar viskas įvyko taip, kaip numatyta, tačiau suplanuota buvo graži šventė, kurioje didelis dėmesys turėjo būti skirtas Katalikų Bažnyčios Žemaitijoje istorijai. Iškilmės Kauno katedroje turėjo prasidėti rugsėjo 10 d., kunigai pakviesti nuo 16 val. klausyti tikinčiųjų išpažinčių, o 17 val. turėjo vykti vakarinės pamaldos (*Vesperae*) su Švč. Sakramento išstatymu. Numatyta, kad pamokslą sakytų koks nors Vilniaus kapitulos narys arba prelatas J. Maculevičius (Maironis). Per mišparus numatytas lietuviškas ne ilgesnis kaip pusvalandžio trukmės pamokslas, kurį pavesta pasakyti dekanui Stanislovui Sarapui. Pamoksle turėjo būti parodyta jubiliejaus svarba, papasakota apie Žemaičių vyskupijos įkūrimą, jos ribas įvairiais laikotarpiais, pristatyta trumpa vyskupijos istorija.

Rugsėjo 11 d., sekmadienį, išpažinčių klausymas numatytas nuo 6 val. ryto. 10 val. – votyvinės Mišios. Prieš Sumą, pagrindinį iškilmių įvykį, turėjo būti iškilmingai lietuvių kalba perskaitytos abi popiežiaus bulės. Sumą pavesta aukoti Seinų vyskupui Antanui Karosui. Po Evangelijos turėjo būti sakomas pamokslas lietuvių kalba apie katalikų tikėjimą Žemaitijos istorijoje, akcentuojant protestantų išplitimą ir Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio nuopelnus atgaivinant katalikybę, stačiatikių užsipuolimus ir vyskupų M. Valančiaus bei M. Paliulionio nuopelnus kovojant su jais. Šį pamokslą turėjo sakyti Vilniaus vyskupas J. Matulis (Matulaitis), o jo nesant – prelatas J. Maculevičius (Maironis). Po Sumos – tokio pat turinio lenkiškas pamokslas, kurį

³⁰ KAKA, b. 87, l. 25–33.

³¹ Ibid., l. 15–16.

turėjo sakyti Rietavo dekanas Julius Maciejauskas. Numatyta, kad 17 val. vakarines pamaldas turėjo aukoti kas nors iš Seinų kapitulos narių³².

Kaip žinia, visiems tuometinės Žemaičių vyskupijos tikintiesiems nebuvo įmanoma susirinkti į šias iškilmes Kaune ir rugsėjo 11 d. gauti popiežiaus palaiminimą bei visuotinius atlaidus. Tad 1921 m. rugpjūčio mėnesį išleistame Žemaičių vyskupijos laikraštyje „Žemaičių vyskupijos kronika“ buvo paskelbtos ne tik abi popiežiaus Benedikto XV bulės, bet ir Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus rugpjūčio 9 d. aplinkraštis vyskupijos dvasininkams. Jame buvo papasakota Katalikų Bažnyčios Žemaitijoje istorija, pradedant nuo Kryžiuočių laikų, išreikšta padėka tikėjimą gynusiems asmenims, pagerbtas jų atminimas. Žemaičių vyskupas šiuo aplinkraščiu oficialiai paskelbė, kad kiekvienas vyskupijos tikintysis, nuo rugsėjo 11 d. iki gruodžio 11 d. aplankęs bet kurią vyskupijos bažnyčią, atlikęs Išpažintį, priėmęs Komuniją, pasimeldęs popiežiaus intencijomis „už krikščionių vadovų taiką, už klaidžiatikysčių sunaikinimą, nusidėjėlių grįžimą į Dievą ir šventosios mūsų Motinos Bažnyčios išaugštinimą“,³³ gaus vienkartinį visuotinį atlaidus. Kunigams pavesta šią žinią, taip pat ir apie katedros tapimą mažąja bazilika, paskelbti tikintiesiems iš sakyklų.

Rugsėjo 11 d. kunigai visose Žemaičių vyskupijos bažnyčiose per Sumą vietoje pamokslu iš sakyklų turėjo perskaityti kitą P. Karevičiaus 1921 m. rugpjūčio 9 d. išleistą aplinkraštį bei po Sumos sugiedoti „Te Deum laudamus“. Šiame aplinkraštyje buvo daug dėmesio skirta Žemaičių vyskupijos istorijai, kaip žadinančiai tautinį bei religinį patriotizmą, tačiau taip pat numatyti praktiniai veiksmai, kaip toliau stiprinti tikėjimą tuometiniame pasaulyje. Buvo nurodyta kiekvienoje parapijoje steigti Krikščioniškojo mokslo ir Švč. Sakramento brolijas, nes nežinant krikščioniškojo mokslo tikėjimas silpsta. Tikintiesiems patarta atidžiai bažnyčiose klausyti Dievo žodžio, skaityti katalikiškas knygas, pamokyti nemokančius tikėjimo, ypač vargdienius ir jų vaikus, taip pat mokyti savo vaikus, steigti ir palaikyti katalikiškas mokyklas, padėti išlaikyti kunigų seminariją, platinti katalikiškas knygas ir laikraščius. Vyskupas ragino tikinčiuosius ugdyti dorybes, o jaunimui linkėjo ištvėmės.³⁴ Taigi, pasinaudojant popiežiaus dėmesiu Lietuvai, buvo numatyta ir paskelbta tolimesnė tikinčiųjų ugdymo programa. Popiežiaus Benedikto XV bulė apie mažosios bazilikos titulo suteikimą Kauno Šv. Petro ir Pauliaus katedrai buvo išspausdinta tuometinėje Lietuvos spaudoje – 1921 m. rugsėjo 13 d. „Laisvėje“, o rugsėjo 14 d. – „Lietuvoje“³⁵, pirmuosiuose šių numerių puslapiuose.

Apibendrinant galima teigti, kad Kauno Šv. Petro ir Pauliaus katedros paskelbimas mažąja bazilika yra istorikų nepakankamai įvertintas įvykis. Iš tiesų tai buvo popiežiaus Benedikto XV dėmesio parodymas jaunai Lietuvos valstybei ir jos pagrindinei tuometinei šventovei – Žemaičių (Kauno) katedrai. Taip šiuo, iš pažiūros vien

³² KAKA, b. 87, l. 18.

³³ Ibid., l. 34.

³⁴ Ibid., l. 38.

³⁵ Ibid., l. 35–44.

religiniu, gestu popiežius išreiškė palaikymą Lietuvai komplikuojoje tarptautinėje situacijoje, bulėje primindamas svarbiausius Lietuvos istorijos įvykius, prisidedamas prie istorinės atminties puoselėjimo. Apskritai bet koks tuometinis laisvojo Vakarų pasaulio dėmesys Lietuvai buvo nepaprastai svarbus jos gyventojams, siekusiems įtvirtinti savarankišką Lietuvos Respubliką. Mažosios bazilikos titulo suteikimas rodė, kad popiežius moraliai remia vietinius gyventojus, sukūrė prielaidas švęsti, į iškilmes įtraukti politinį elitą, netgi Lietuvoje reziduojančius užsienio valstybių atstovus. Žemaičių vyskupui P. Karevičiui šios iškilmės buvo gera proga priminti tikintiesiems Žemaičių vyskupijos istoriją, nubrėžti tolimesnes sielovados gaires. Katedros paskelbimą mažąja bazilika būtų galima laikyti įžanga į Lietuvos bažnytinės provincijos sukūrimą 1926 m. balandžio 4 d. ir Lietuvos konkordato su Apaštalų Sostu pasirašymą 1927 m. liepos 27 d.

PRIEDAI³⁶

Popiežiaus Benedikto XV bulė dėl mažosios bazilikos titulo suteikimo Žemaičių katedrai, 1921 04 26, Roma

KAKA, b. 87, l. 3–4. Vertimas į lietuvių kalbą.

Paskelbta: *Laisvė*, 1921 m. rugsėjo 13 d., p. 1; *Lietuva*, 1921 m. rugsėjo 14 d., p. 1.

Popiežius Benediktas XV

Visiems amžiams atminti. Dievui pašvęstoji Žemaičių katedros bažnyčia, [šventiems] apaštalams Petru ir Povilui³⁷ pagerbti išstatyta Kaune Lietuvoje, savo senove, didumu, dailės paminklais ir žmonių atsidėjus lankymu pasižyminti, tikrai yra laikoma tarp svarbiųjų visos Lietuvos bažnyčių.

Ir tikrai, šitie šventi rūmai pradžioje XV amžiaus didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto rūpesčiu įsteigti, gotiko stiliu išstatyti, pasižymi tokia didybe, jog pralenkia visas to krašto bažnyčias. Paskui tėvams augustionams dovanotą per ilgas amžių eiles Lietuvos vyskupai, garsiausieji vyrai, diduomenė ir tikintieji žmonės vis naujais savo darbais ją puošė ir ypatingomis privilegijomis dabino.

Stebėtina, kad pati bažnyčia, nors perkentusi sunkiausių priepuolių, 1655 metais neprietėlingomis švedų rankomis apiplėšta³⁸ ir 1733 m. sudegusi³⁹, vis dėlto niekad

³⁶ Priedų kalba netaisyta.

³⁷ Apaštalas Paulius dėl slavų kalbos įtakos Lietuvoje dažnai vadinamas Povilu.

³⁸ Iš tiesų 1655 m. Kauną okupavo ir apiplėšė Maskvos kariuomenė.

³⁹ Turėtų būti 1732 m.

nebuvo iki pamatų sunaikinta ir trumpu laiku, Dievui padedant, sugrįždavo prie pirmąsio padorumo.

Gražiais dailės paminklais ir paveikslais išpuošti, brangiais šventaisiais indais aprūpinti šitie šventyklos rūmai yra pagerbti daugybe palaimintųjų šventųjų relikvijomis. Čia pat ir vėlybesniųjų Žemaičių vyskupų karstai, būtent: Motiejaus III Valančiaus, daug religinių ir literatinių nuopelnų turėjusio, labai skaisčios ganytojo ir rašytojo garbės tarp lietuvių; Mečislavo I Paliulionies, drąsaus tikėjimo ir Bažnyčios laisvės gynėjo nuo schismatinės Rusų valdžios puolimų ir puikaus vyskupijos administratoriaus; ir dievobaimingo vyro Gasparo Cirtauto, kuriam vadovaujant, sumestomis visų piliečių aukomis Katedros Bažnyčia tapo dailiai atnaujinta ir padabinta. Šiemet gi ateinant rugsėjo mėnesiui, garbingasis brolis Pranciškus Karevičius, Žemaičių vyskupas, pranešė mums, jog, radus patogiausios progos, sukankant penkiems šimtams metų kaip šitojo Šventojo Sosto ištikimybė ir malone yra įsteigta Žemaičių vyskupija, būsiančios iškilmingos šventės; jo gi taip pat tikinčiųjų žmonių ir dvasiškijos esąs troškimas, idant, didesnei Dievo garbei, krikščionių pamaldumui pakelti ir vyskupijos pagarbai padidinti, malonėtume Katedros Bažnyčią į Mažąją Baziliką išaukštinti.

Mes mintimis pereidami anas senovines garbingas tos šventyklos atmintis, drauge aiškiai žinodami, jog Kaunas laikinai yra tapęs vyriausiuoju miestu it sostine visos laimingai atgimstančios Lietuvos ir ten gi padaryta vyriausios Respublikos valdžios buveinė, kame todėl ir žymesnieji civiliniai atsitikimai religine iškilme minavojami, tiems troškimams manome esant palankiausia širdžia pritartina.

Taip dalykams esant, mūsų apaštališkąja valdžia, šio rašto galia, visiems laikams Žemaičių katedros bažnyčią, šventųjų apaštalų Petro ir Povilo vardais Dievui pašvęstą, pakeliame į Mažosios Bazilikos laipsnį ir suteikiame jai visas privilegijas, kurios teisėtai pridera Mažosioms šito garbaus miesto Bazilikoms.

Tai suteikdami, ištariame šitą raštą visada esant ir pasiliekant tvirtą, galiojantį ir pasekmingą, gaunant ir įgyjant pilnas ir išstis pasekmes; o tiems, kam jis priklauso ar galės priklausyti, dabar ar ateityje teikiant kuo plačiausio palankumo. Taip yra tikrai aiškintina ir spręstina; jei bet kieno, suprantant ar nesuprantant, būtų kas mėginama šiam priešingai, nuo šiol darosi netikra ir be galios. Bet kam priešingam nekliudant.

Duota Romoje pas Š[ventą] Petrą, Žvejo žiedu, 1921 metų balandžio mėnesio 26 dieną, mūsų popiežiavimo sekmaisiais [metais].

P. Kard. [Pietro] Gasparri, valstybinis sekretorius
Atatinka originalui: kan. [Kazimieras] Šaulys, kurijos kancleris

Popiežiaus Benedikto XV bulė dėl atleidų suteikimo Žemaičių vyskupijos tikintiesiems, 1921 04 27, Roma

KAKA, b. 87, l. 1–2. Vertimas į lietuvių kalbą.

Popiežius Benediktas XV

Visus Kristaus išpažintojus, šį raštą regėsiانčius, sveikiname ir apaštališkąjį palaiminimą teikiame.

Žemaičių vyskupija, 1417 metais spalio mėnesio 24 dieną, šiam Apaštalo Sostui vakuojant, Konstancijos susirinkimo tėvų per pasiuntinius Leopold⁴⁰ arkivyskupą Joną ir Vilniaus vyskupą Petrą įsteigta ir 1421 m. mūsų pirmtako, popiežiaus Martyno V raštu su antspaudu, rugsėjo 11 dieną duotu, kuris prasideda žodžiais „Mirabilis Deus“, ypatinga Apaštalo Sosto globa patvirtinta, šiemet paskelbtomis iškilmingomis šventėmis mini jau sukakusį penktąjį amžių, kaip ji šio Šventojo Sosto valdžia ir malone buvo sutvarkyta.

Pereitais amžiais šita vyskupija, būdama tarpe nekatalikiškų kraštų, Prūsijos ir Latvijos, tikėjimo žvilgsniu buvo nuolatiniam pavojuje; gi baigiantis aštuonioliktajam amžiui, įvykus Lenkų – Lietuvių Respublikos padalinimui, didžioji Lietuvos dalis su visa Žemaičių vyskupija atiteko Rusų imperijai; katalikų padėtis tapo kuo liūdniausia: svietiškoji valdžia darė visokeriopas pastangas, kad tik katalikų tikėjimas sugriūtų. Tačiau giliai įsikerėjusi religija, Dievui ir Jo valios vykdytojui Š[ventajam] Sostui padedant, išliko iki šiam laikui, kuriuo, pagaliau, nauja Lietuvoje tvarka laisvėje laimėta, linksmai švistelėjo.

Dabar gi, Žemaičių vyskupui nuolankiai maldaujant ir reiškiant savo dvasiškijos ir žmonių norus, kad šituos šimtmetinius susirinkimus apaštališkąja malone teiktumės atleidų dovanomis pagausinti. Mes, idant šitos iškilmės virstų ne tik džiaugsmu, bet ir dvasine nauda, manome šiems pageidavimams turint būti mielu noru pritartina.

Taip dalykams esant, garbingąjį brolių Pranciškų Karevičių, Žemaičių vyskupą šiuo raštu mūsų valdžia įgaliojame, kad, pasirinkęs vieną dieną trijų mėnesių tarpe, būtent, nuo mišparų rugsėjo dešimtos dienos iki saulėlydžio gruodžio vienuoliktą dieną šių pat metų, Žemaičių katedros bažnyčioje pabaigus kaip reikiant šv. Mišių pamaldas, tebesant krikščionių miniai, mūsų vardu ir valia galėtų kaip išpuola su visuotiniu atlaidu palaiminti.

Be to, pasikliaudami Dievo galestingumu ir Jo palaimintųjų apaštalo Petro ir Povilo ištikimybe, bet kam tikinčiam skyrium ir visiems abiejų lyčių, kurie, vieną dieną pasirinkę, tačiau tik vieną kartą tarpe paminėtųjų trijų mėnesių, aplankys bet kurią Žemaičių vyskupijos bažnyčią, tam tikslui jų vyskupo paskirtą, už padarytąsias nuodėmes per Išpažinties Sakramentą atgailavę ir dangiškuoju Valgiu pasistiprinę,

⁴⁰ Lvovo.

ten pat už krikščionių valdovų santarvę, klaidatikių nykimą, nusidėjėlių atvirtimą ir šventosios Motinos Bažnyčios išaukštinimą dievobaimingai pasimels, visuotiną jų nuodėmių atleidimą ir indulgenciją maloningai Viešpaties vardu suteikiame. Bet kam priešingam nekliudant. Šie dalykai šiomet teturi galios.

Duota Ryme pas Š[ventą] Petrą, Žvejo žiedu, 1921 m. balandžio 27 d., mūsų gi popiežiavimo septintais metais.

P. Card. [Pietro] Gasparri, valstybinis sekretorius
Atitinka originalui: kanauninkas [Kazimieras] Šaulys, v[yskupijos] kurijos
kancleris.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Andziulytė-Ruginienė, Marija, *Žemaičių christianizacijos pradžia*. Kaunas: Viltis, 1937.
2. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars I, collegit Paulus Jatulis. Roma: Academia Lituania Catholica Scientiarum, 1984.
3. Gaigalaitė, Aldona, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*. Vilnius: Mintis, 1970.
4. Kasparavičius, Algimantas, *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008.
5. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (KAKA), b. 81.
6. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (KAKA), b. 87.
7. *Ordo divini officii et missarum usui ecclesiarum dioecesis samogitiensis... pro anno Domini 1921, auctoritate et mandato... Francisci Karevičius, mag. s. theol., episcopi samogitiensis editus*. Kaunas: Šviesos spaustuvė, 1920.
8. Prapuolenis, Kazimieras, *Romos užrašai*, sud. Remigijus Misiūnas. Vilnius: Bonus animus, 2009.
9. Tyla, Antanas, „Kauno strateginė reikšmė ir išvadavimas XVII a. vidurio karų metu“. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997.
10. Valinčiūtė-Varnė, Rima, „Liturginiai indai ir paramentai“. In Šinkūnaitė, Laima, Rima Valinčiūtė-Varnė, Vaida Kamuntavičienė, Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Kauno Šv. apaštaly Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*, 123–124. Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008.
11. Varsackytė, Rasa, „Kaunas Šiaurės karo metu“, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miesto erdvė*, redkolegijos pirmininkas Zigmantas Kiaupa. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, 39–44.
12. Varsackytė, Rasa, „Kauno miesto ir bažnyčios kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje“, daktaro disertacija, vadovas Zigmantas Kiaupa. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006.

Gauta: 2021 03 15

Parengta: 2021 04 20

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ

ANNOUNCEMENT OF KAUNAS CATHEDRAL AS SMALL BASILICA IN 1921

S u m m a r y

The article discusses the emergence of the first small basilica in the territory of Lithuania as well as the circumstances of the awarding of this title to the Samogitian (Kaunas) Cathedral of Apostles St. Peter and St. Paul in 1921. It was found out that the initiative to award the title originated in the Samogitian chapter, it was supported by the then Samogitian bishop Pranciškus Karevičius. The Lithuanian Apostolic Nuncio to the Holy See, dr. Jurgis Narjauskas contributed a lot to the implementation of this initiative. The awarding of the title of the Small Basilica in honor of the 500th anniversary of the Samogitian diocese in 1921 is perceived as the exclusive attention of Pope Benedict XV to the young state of Lithuania and to its main shrine the Samogitian (Kaunas) Cathedral.

KEYWORDS: Kaunas Cathedral of Apostles St. Peter and St. Paul, Little Basilica, Pope Benedict XV, Bishop Pranciškus Karevičius.

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ – humanitarinių mokslų (istorijos) daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros profesorė, Kauno istorijos centro vadovė. Adresas: Kaunas, V. Putvinskio g. 23–404, el. paštas: vaida.kamuntaviciene@vdu.lt.

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ – Doctor of Humanities (History), Professor of the Department of History of Vytautas Magnus University, Head of Kaunas History Center. Address: Kaunas, V. Putvinskis st. 23–404, e-mail: vaida.kamuntaviciene@vdu.lt.